

Підполковник В. ЄВТИМОВИЧ.

Ставлення в Гетьмана

УРИВОК ЗІ СПОМИНІВ

ЦІНА 10 ц.

Накладом і друком “Українського Робітника”
Торонто, Канада, 1937.

Автор цього уривка, Вартоломій Пимонович Євтимович, підполковник укр. війська, один із перших організаторів укр. війська в 1917 р. працював тоді поруч з незабутнім бл. п. М. Міхновським. Підполковник Євтимович оце нещодавно вийшов на волю по піврічній польській слідчій вязниці, куди його запроторено на наклеп таки наших „татарських людей”. Слідство виявило повну брехливість того наклепу. Не повелось брехунам знищити підполковника Євтимовича морально. Але людці, що боялися підполк. Євтимовича, бо він прилюдно і в вічі казав правду, все ж хоч трохи досягли свого: зруйнували його матеріально, бо наслідком арешту він стратив добру посаду. І це не перша спроба „татарських людей” . знищити підполковника Євтимовича морально й фізично.

М. р. воєнний “міністер” “уряду” УНР. генерал Сальський видав наказ, яким підполковника Євтимовича по повороті на свою землю віддається під суд. Це спроба морального знищення. А передтим якийсь темняк, ніби рядовик укр. війська, вдерся в хату братів Євтимовичів з метою вбити підполковника Євтимовича. Це також спроба знищення. Що ж, ті самі методи! Згадайте полк. Болбочана, полк. Юрка Отмарштайна! Не виключене, що це нова спроба! Це нас, свободних громадян свободної Держави, змушує заявити тим „лицедіям” зпід темної зірки: Руки геть, панове! Бо горе вам буде!

Редакція.

На прикінці квітня 1918 р. Головна Команда Німецького Війська в Україні викрила що певна група членів УНР. (ес-е рівський кабінет В. Голубовича), яку очолював тодішній воєнний Міністер УНР., отаман Жуковський, підготовляє проти німців збройне повстання.

(За часів Ц. Ради в українській армії знесено було старшинські ранги індивідуальні й заведено ранги “по посаді”. Це був початок знаної “отаманії” коли титул “отамана” часто прикривав воєнну й загальну безграмотність; титул отамана належав особам, що займали становиска, які в інших арміях заступали генерали).

Викриття цієї змови розвязало німецькій команді руки й дало претекст вмішатися до чисто внутрішніх справ УНР, що її уряд виявив більш ніж нелояльність до союзників.

Це втручання виразилося в ряді посягнень Головної команди, як арешт членів уряду В. Голубовича й воєнний суд над ними, розбrosення двох дивізій синьожупанців і січових стрільців, оголошення в Київі стану облоги й заведення німецьких полевих судів для тих громадян УНР, що виступали проти німецьких інтересів.

Німці було тоді в Україні до пів-мільйона війська в той час, коли єдина опора УНР., Запорожський Корпус, мав не більше 30,000. До всього, стоячи на північно-східних кордонах України, Запорожці були зайняті пограничною війною з Москвчиною і не могли покинути фронту. Отже, німці мали всі можливості — мали силу — поводитися в Україні по своїй вподобі.

Німці дали Україні мілітарну допомогу в боротьбі з більшевицькою Московчиною за ціну тих матеріальних зобовязань, які приняв на себе уряд УНР. під час Берестейської умови. По тій умові Україна повинна була доставити виснаженим у 3-літній війні осереднім Державам величезні маси харчових продуктів для зголоднілого населення та ріжних сировців і півфабрикатів для німецького воєнного промислу. Не маючи авторитету серед населення, як не маючи досвідченої Державного апарату, Ц. Рада та Уряд (який населення називало “дитинячим”) не могли виконати своїх зобовязань а щоб від того виконання ухилитися, Жуковський гадав унебажнити його збройним повстанням.

Заносилося на те, що німці стративши терпець та маючи претекст у нелояльності уряду УНР., головно ж, розпоряджаючи збройною силою, вони просто на просто проголосять в Україні стан воєнної окупації, поставивши замісць українського уряду німецького воєнного губернатора. Це був би сором не до описання.

Сталося, однак, інакше,

У тих днях, коли відбувалися згадані події, в Київі мало відбутися кілька Всеукраїнських зіздів — селянський, який скликали ес-ери, на який зіхалося сельське шумовиння-голота (ідейні провідники — соціалістичні парубчаки, що на становиско міністра земельних справ висунули 22 чи 23-літнього в той час хлопчину, студента 2 чи 3 курсу, М. Ковалевського), зізд Хліборобів - Демократів, що представляли в Україні дрібну й середню земельну власність (ідейні провідники: В. Липинський, М. Міхновський, брати В. і С. Шемети, В. Андрієвський та інші) і зізд земельних власників-магнатів.

Останні два зізди уряд В. Голубовича вважав за "контрреволюцію" і дозволу на них не дав, чому організатори тих зіздів заміряли відбути їх порядком революційним.

Після розгону Ц. Ради й арештування уряду Голубовича Німецька Головна Команда, що була єдиною реальною владою в Україні, бажаючи знати настрої та погляди статичної та й найчисленнішої частини населення, дозволила цим зіздам відбутися.

Обидва зізди винесли низку постанов загально-державницького змісту, в частині суспільно-економічній висловилися за приверненням приватної власності, яко підстави незалежної Державності та за широкі земельні реформи на користь малої безземельних хліборобів...

29 квітня спільні збори обох Зіздів, які відбувалися у величезному будинкові київського цирку, в загальному числі до 6000 учасників, навязуючи до історичної традиції, проголосили в Україні Гетьманську Владу, обравши на Гетьмана нащадка Гетьманського роду, Павла Скоропадського. Натурально що обнявши в Україні зверхню Державну Владу, Гетьман прийняв на себе виконання всіх зобовязань супроти німецько-австрійських союзників, які зобовязання накладала Єрестейська умова, визнав платними векслі, що видала німцям У. Ц. Рада.

Проголошення Гетьманату київське населення — за провінцію не знаю — в більшості прияло спокійно, хоч навчене різними попереднimi досвідами зі зміною влади, своїх правдивих настроїв ні "за" ні "проти" не виявляло.

Мое особисте враження є те, що після цілого року всього того соціалістичного галасу та іншого безголовя, коли в Київі (!) не можна було дostaти хліба, населення мало аж задовісити соціалізму, але соромилося чи й боялося виразити своє задоволення з проводу проголошення Гетьманату...

Без перебільшення треба ствердити, що найбільше, хоч того не виказували отверто... соціалісти всіх сортів. — Чому? — Та тому, що вони, які довели свою безпорадність у ділі державного будівництва та довели багатий край до матері-

яльної руїни, могли тепер спокійно відійти на бік і, прибравши назив безстороннього критика, валити на Гетьмана всю відповідальність за повоєнні лиха, що їх самі у великій мірі спричинили. А були між ними й такі наївно-несумлінні, що обвинувачували його... в закликанню Німців, які перекладали на нього вину за тяжкі зобовязання України супроти Німців. — Прихід Гетьмана рятував їх од вибуху народнього гніву!

На другий день після проголошення Гетьманату всі військові частини, заклади та установи, які на той час були в Київі, достали наказ, по якому начальники тих частин і т. д. мали представитися Гетьманові.

У той час я займав становище “полковника для інспекції військових шкіл” при Головній Шкільній Управі Військового Міністерства, а того дня коли надійшов згаданий наказ, була неділя, й Управа не урядувала.

Хоч уже було й пізньенько, якась година 9-та — лежу в ліжку, перечитую, хоч мало-що розумію, “поезії” Семенка й нічого про Гетьманський наказ, що надійшов рано, не знаю. Коли вбігає до мене співробітник Управи Сотник Ю. Сніговський (на еміграції в Франції) і повідомляє, що Начальник Управи, Отаман Остапур (Остафев), просить, щоб я зараз же зявився до нього на помешкання... Швиденько вмиваюсь, вдягаю на себе перший-ліпший кожен і лечу до Начальника у якого застаю, окрім його самого, його помічника Отамана А. Чернявського. (А. Чернявський підполковник Армії УНР, нині приват-доцент Подебрадської Академії).

Отаман Остафев звертається до мене:

— Ви вже знаєте, що сталося вчора... По Ц. Раді маємо Гетьмана й по Голубовичу — Устимовича — повернули на 180 відсотків. І дідько знає, куди вони повернуть далі. Ес-ери — Арсен Петрович мені оповідає — запевняють, що це авантюра, яка довго не втримається...

Вставляю:

Дай, Боже, щоб це не була авантюра та щоб трималася, як-найдовше.

— Так... А поки-що — мусимо лічитися з фактом. Я. В. П. Гетьман, і єдина в Україні влада... по-за Німцями, що його визнали. От-тож Гетьман видав наказ — ось його маєте. По цьому наказу хтось мусить поїхати й від Головної Шкільній Управи, бо й треба... Але зайдла така кумедна ситуація, що... нема Управи! Сам я вчора, чи впрочім позавчора, т. є. перед проголошенням Гетьманату, подав у наказі про свою хворобу. І дійсно-таки я — хворий. Лікар казав що це інфлюенса чи, по модному, “еспанка”. Маю високу температуру, позакладало вуха, спухло в горлі, словом свинъ.

ство.

Мене автоматично мав би заступити Арсен Петрович, але він — людина передбачлива і ще з позавчорашиного дня... запасся відпусткою. Хоч по наказу про мою хворобу на час доки хворитиму, а він не вийде, він має мене заступити...

Отаман Чернявський вставляє. “Я й не відмовляюся. Але сьогодня маємо неділю, й про Гетьманський наназ я нічого не знаю. Зрештою, я міг ще звечера вийхати і офіціяльно... мене нема.

— Отже, продвжує От. Астаф'єв, — лишається Ви.

Я починаю протестувати, що окрім мене в Управі є старші від мене — начальник учебного відділу, Отаман Сальський, Н-К господарчого відділу, От. Марокевич і Н-К інспекторського персонального відділу, от. Шиманський, (один і другий на еміграції в Польщі, а третій на еміграції в Австралії). Довожу, що мені, між перечисленими наймолодшому, не випадає представляти таку аж надто високу й поважну установу, як наша Головна Шкільна Управа.

На це От. Астаф'єв респектує:

“Так... Ви мали б рацію... Але сьогодня нівчому її не знайдете. Бо всі рациї розгублено... Я вже посылав по всіх трох. Але, Отаман Сальський — вийхав ще вчора з вечора до родини, на “Дачу” десь аж на Сирець.

“Дача” — з московська — під міська літніськова вілля.”

— Поки його відшукаємо та завідомимо, то спізнимося на одинадцять годину... Отаман Малюкевич — ще в досвіта забрав удки й поїхав полювати на щупаків. Не шукай вітра в полі... Так само й Марокевич на Дніпрі. А отаман Шиманський — той просто без вісти загинув — помешкання замкнене й ніхто нічого про нього не знає... Отже поза всіма рациями нічого не вдіємо й доведеться їхати до Яновельможного таки Вам...

Отаман Чернявський, радий нагоді по-приятельському пропустити мені шпильку додає:

“Ta Вам Варфоломію Пимоновичу, сам Бог наказав. Це ж — якраз те чого Ви так хотіли, у снах снили та про потай од нас грішних до всіх святих молилися. — Маєте Яновельможного Пана Гетьмана з Булавою і все прочеє таке. Що правда ще не у кармазинах, а в черкесці, але... заведете тверду владу — поліцію побільшите й соціалістів приборкаєте. До правди, Вам легше буде з ним говорити, ніж кому іншому з усіх нас! Та ще й нас грішних своїм заступством не оминете! I це найбільша рація — до Гетьмана послати Гетьманця.

— У кожному разі, перериває От. Астаф'єв, — ліпше Гетьман ніж німецький губернатор. Тому, жарти жартами, пано-

ве, а їхати треба. Отже вдягніться на “Височайший Смотр”, заберіть з собою начальника школи Отамана Максимовича і з Богом рушайте. Представитеся — (мова була про едину тоді “Інструкторську Школу Старшин”, Отаман Максимович — старшина Генерального Штабу, донський козак на українській службі; помер на еміграції в Сербії.) — від головної шкільної управи в моєму заступстві, а там залежно від обставин. Відповіді давайте тільки на запитання. І я Вас дуже прошу, — Ви маєте око, а перше враження маєте неомильне, — придивіться до того Гетьмана уважно, чого він варт. Бо Гетьман. — Гетьман — це велике слово! В ньому ціла традиція, й не смімо його профанувати. Давби тільки Бог, щоб цього слова не спрофанував Скоропадський.

В свій час представте Отамана Максимовича. Я вже його попередив. Того вчити не треба — він зблизька бачив царів і з тону не випаде. Я вже його попередив... Воно дійсно замолоду Отаман Максимович був за вихователя двох великих князів, здається Павловичів і був принятий при царському дворі.

Де-що не гаразд буде що молодший буде старшого представляти, але в даному разі. Ви — старша установа — представите Гетьманові підлеглу. Та що питання як буде з ордерами? Воно краще, коли на грудях “іконостас” гойдається...

По короткій нараді рішаемо, що понеже Україна з Московчиною воює, то не випадає парадувати в ордерах ворожої держави, хоч би й за власні заслуги одержані. А що своїх ордерів ще не маємо, то я маю їхати без “іконостаса”.. Вистарчить, що маю на лівому рукаві чотирі нашивки, що означають воєнні рані.

Лечу до дому, швиденько, преодягаюся в новенький кітель, чіпляю походну шаблю — “Кубанську” в чорних шкіряних піхвах, з набутим у знайомого синьожупанця українським темляком — (темляк — китиці до шаблі.) і ледве що встиг причепуритися, та поглянути на себе в люстро, як чую в себе під вікнами знайому трубку нашого службового самоходу — це вже заїхав по мене і дає про себе знати От. Максимів.

“Повним поспіхом” — щоб не спіznитися — ідемо до Гетьмана який оселився в колишньому генерал-губернаторському палаці на вул. Інститутській, ріг вул. Левашовської.

За кілька хвилин приїздимо... На дверях палацу стоять узброєна варта. Легітимуємося й уходимо до просторого вестибюлю, в якому повно узброєних старшин. Серед них зустрічаю багато знайомих, зокрема, — полковника М. Глинського*

*Полк. М. Глинський, в 1917 р. — Голова “організаційного Комітету по формуванні українського війська, що сформував

який радо нас вітає і розсипається в похвалах Гетьманові: “Слава Тобі, Господи! Аж тепер будемо мати Україну таку, як Бог велів. Бо військо без Гетьмана, як череда без личмана. Він виведе! (Личман — старий чабан.)

Полковник нахиливши до мене, шепче до уха:

“В охороні—показує на старшин охорони,—трохи москалів назбиралося. Не було часу розглядатися. Та вони, власне й не москалі, а “малороси”... Зрештою турки мали яничарів, а Франція — Швайцарів. Що ж ми — гірші від них? Головне що між ними нема соціалістів. А ті нащевне москалів малпують! А генерал Присовський* дасть їм раду—у нього за тиждень пригадають говорити, а за місяць навчаться й ду мати по українськи, — кінчає полк. Глинський.

Записуємося в дежурного старшини й по широких сходах іде мо на перший поверх до почекальні.

У великій почекальні, де повно старшин, зустрічаємося з Генеральним писарем Гетьмана, Полтавцем Остряницею. (Полтавець Остряниця — останній в роді Остряниць по матері В 1917 р. член Українського Військового Генерального Комітету. “Твердий” гетьманець. На еміграції—“гетьман в порядкові самоозначення”.)

Полтавець Остряниця — це був великий знавець придворної етикети й звичаїв — побутовщини з часів давнішої Гетьманщини й під цим поглядом надавався ліпше на Головного Церемоніймайстра, ніж на Генерального Писаря. Того дня виглядав так, як на його думку це випадало значному старшині з часів історичної гетьманщини. Сам він, класичний взірець українського мужеського типу, вище-середнього зросту, сильно-збудований, стрункий, добре вигімнастикований, з рівним носом, з чорно-вогнистими очима, з підстриженою “під гичку” чорно-кучерявою чуприною, з невеличким пушистим вусом, що відтінював гарно вирізані уста. Без перевільшення можна сказати, що був дуже вродливий — коли переходив улицею, то жінки — критерій для оцінки певний — кидали йому під ноги квіти, на які він не звертав чи... удавав, що не звертає уваги... Був одягнений у дорогі кар-

полки: Богданівський, Полуботківський і Запасний—пізнійше Дорошенківський. За часів Гетьманату — Дежурний Генерал Гетьманського прибічного штабу. Ширше про полковника М. Глинського оповідаю в моїй книжці “Військо йде”, що вийшла з друку накладом вид. “Українська преса” у Львові.

*“Генерал Присовський у 1918 р. видатний комендант групи українських військ, що йшли авангардом перед німцями, очищуючи Україну від московських банд; пині пребуває на еміграції в Франції.”

мазини, з безцінною “дамаскою” при боці, підперезаний дорогим золото-тканим турецьким шалем, у жовтих сапянцях, на яких мельодійно подзвонюють у підібраних тонах срібно-позолочені дорогої офіцірської роботи остроги, стилізовано-скопійовані з музеїних взірців. Словом, Полтавець-Остряниця виглядав так, ніби зіскочив зі старого портрета.

Говорив доброю українською мовою, кокетуючи запозиченими зі старого словництва архаїзмами, як “прецінь”, “презачний маєстат”, “понеже” “през не-розум власний” і т. п.

Привіталися й починається розмова:

— Од Шкільної Управи?

— Так, од Головної Шкільної Управи.

— А чом же це “старий” приїхати не рачив? Чи ж хиба злякався?

А чи він коли кого лякався? — Навіть тоді, коли майбутньому панові Писарові Генеральному вояку за фортифікацію ставити рачив?

Полтавець в минулому любимець От. Астаф'єва за часів юнацьких у Чугуївській Військовій Школі, всміхається й говорить — запитує далі:

— Так чом же сам перед Ясновельможного Маєстатом не ставиться?

— Хворий на “еспанку” й має високу температуру — без жартів і страхів...

То чом тоді “Ес-ер Петрович” — “отаман” Чернявський, приїхати не зволив? (Арсена Петровича Чернявського Полтавець неприховано, як і всіх ес-ерів, не зносить — як А. П. Чернявський не зносив Полтавця).

— Арсен Петрович? — на урльопі.

— Та-ак? Слизький, як завше. Як грозьба, то він в солому.

— Заздалегідь рознюхав, що царствію ес-ерії прийшов кінець і своєвremенно ушився на урльоп. Ес-ерівську невинність соб людає?

Мені неприємне таке вороже трактування симпатичного А. П-ча і я відповідаю, що навіть не в урльопі справа, але — чи можна наказувати службове зголосення в день самого зголосення, коли той день випадає в свято, як сьогодня? — Міг навіть бути не на урльопі, а скориставши з неділі, — виїхати за місто!

— Ну, а ще ж там Сальський у вас є — чом той не ставиться.

В цей час вбігає Дежурний адютант Гетьмана й урочисто повідомляє, що прийом зараз починається, й на повінь Полтавцевих запитань відповідати нема часу.

Занятий розмовою з Полтавцем, не мав часу кинути по залі оком і тільки тепер можу по ній розглянутись... Повно стар-

ших військових начальників, почавши від команданта окремої частини чи (не рівнорядного) до Начальників Генерального та Головного Штабів. Більшість із них я знаю по спільній праці у Вищій Військовій Раді, де я часто заступав Отамана Астафєва. Старші віком — видимо задоволені, молоді ж, часом і занадто молоді “отамани”, недвозначно бояться за свої невідповідні вікові й досвідові високі посади... Всі до одного, понавішували свої бойові ордени й тільки я та інспектор Авіяції, Отаман Наконечний, між усіма наймолодший, виглядаємо занадто “по-тиловому” — без воєнної бойової нагороди.

Та часу на роздумування нема, бо входить Дежурний Генерал і подає команду: “панове старшини”, і, майже одночасно, відхиляється червоно-пурпурова портіра, і на залю входить Гетьман...

Вся заля завмирає в тиші...

Яко представник окремої Головної Управи, я стою в черзі на якомусь 5—6 місці. Всі підходять по черзі, і кожен представляється, подаючи назви установи, яку представляє, та своє прізвище. Гетьман з усіма вступає в розмову. Падають короткі — по військовому — запитання й короткі, стислі відповіди.

Гетьман тримається з натуральною простотою та зичливістю — значно простіше й доступніше, чим не один з республиканських достойників з недовчених студентів; під цим оглядом дуже відріжняється від свого Генерального Писаря, у якого занадто є пози...

Поки є час, я уважно придивляюся й прислухуюся до Гетьмана, якого бачу в перше.

Це-високий, стрункий мушка, літ 45, з виразним, енергійним лицем, у якому кидається подібність до Гетьмана Івана Скоропадського. Обличчя расове — гарне й розумне, в очах світиться допитливість і воля, і “товариш Винниченко — свідомо помиляється”, коли знаходить у ньому які-будь ознаки дегенерації — хиба-що сам Винниченко має... здегенеровані очі... Гетьман був одягнений у скромну, чорну, з кавказького сукна черкеску, підпоясаний вузеньким, чорниможеваним у кавказьке срібло паском, на якому завішений кавказький кинжал — теж оправлений у срібло. На черкесці — жадних зайвих оздоб чи не потрібних гальонів, і зовсім не було “царських” пагонів, як дехто запевняв; на грудях — ордер св. Георгія 4 ст.. Єдине, що в Гетьманові мені не подобається, але... цей орден ще й сьогодні носять деякі наші... республиканські генерали.

Доходить моя черга.

Роблю кілька “уставових кроків” і представляюся як всі. Гетьман ставить запитання, на які я стараюся відповісти,

як найстисліше.

— Як ставляться до мене Ваші школи?

— Військові школи — аполітичні й до політики не втручаються.

— Скільки маєте шкіл, і які?

— В Київі — дві. Це інструкторська школа для старшин і також сама — для підстаршин, і називаю місця постою. Завдання — відновити воєнні знання й пройти курс україно-знавства. В Одесі подібна школа для старшин є в стадії організації. Військові школи нормального типу намічено відчинити з 1-го вересня.

— Чи військові школи мене визнають? — Хочу викликати Гетьмана на ширшу розмову й тому відповідаю не зовсім точно на запитання:

— Військові школи визнають ту зверхню владу, яка забезпечить Україні самостійну державність і правопорядок.

Гетьман надумується якусь секунду й говорить становчо:

— Перекажіть школам, що я обняв зверхню владу в державі, як тяжкий і відповідальний обовязок, який совісно виконую. Хочу забезпечити Україні самостійну державність і політичну незалежність. Хочу створити всі можливості до найкращого розвою. Зроблю все залежне, щоб направити руїну, завести лад і дати змогу всім громадянам працювати з користю для себе і для Батьківщини. В найблищому часі як тільки заспокоїться, скличу законодавчий сойм. Він виробить потрібні закони, особливо ж і насамперед земельний закон на користь безземельних хліборобів. Велику земельну власність обмежу як тілько можна. Але соціалістичних експериментів не допущу, бо то руїна. Приверну приватну власність, бо то підстава народного господарства й економічна сила держави. В своїй праці стоятиму на старій традиції, бо це основа культури. Особливу увагу зверну на створення сильної армії. Однієї з військових шкіл вимагаю дисципліни й праці та бажаю успіхів у науці. Завтра приїду оглянути старшинську школу. Прошу зайти до начальника моєго штабу й умовитися з ним про порядок.

Гетьманів програм мене задовольняє рішучо під усіма поглядами й по усіх його запевненнях я вважаю за конечне, бо то було вирішено на нараді в Отамана Астафєва — чинити по обставинах — освідчити:

“Ясновельможний Пане Гетьмане! Почуваю себе дуже щасливим, що маю велику честь в імені військових шкіл української держави привітати високі заміри Вашої Ясновельможності й скласти запевнення, що військові школи виконають усі Ваші накази”.

Це запевнення я склав зовсім широко і, якось мимоволі відчу-

ваючи, що говорю з Гетьманом, привітання своє закінчив церемоніальним уклоном, як то було звичайним для придворного етикету за старої Гетьманщини.

Під час розмови з Гетьманом я все відчував, що він пильно до мене приглядається, та ж ніби чогось на мені шукає побачити. Догадуюся й боюся, що не бачучи на мені бойових ордерів, він може прийняти мене за “героя з запілля”.

Сам бувший фронтовик, — Гетьман запитує мене: “Були на фронті? Приймали участь у боях? — Аж тепер тілько я підношу ліву руку на височину грудей і, показую свої “рани”, відповідаю, що так. Бачу, що Гетьман присміхується, як відчуваю, що він тепер знає, що я не — “тиловик” і мушу мати бойові ордери. — Для військовиків це має своє значення.

По цьому я представляю Гетьманові отамана Максимовича. Гетьман ставить йому кілька запитів про школу, про її склад, програм, число слухачів, про її успіхи, про потреби школи й підтверджує свій наказ, що завтра зробить школі перегляд.

На цьому місці варт ствердити, що Гетьман весь час говорив доброю — тогодчасною — українською мовою у доброму “полтавському” діялекті — зовсім несогірше від тогодчасного пересічного українського інтелігента, а всі запевнення, що він зовсім не знав української мови — це або ж наївна несвідомість, або ж зліслива вигадка.

Коли звільнився Отаман Максимів, ми пішли з ним до кабінету Н-ка Гетьманського Штабу, Отамана Дашкевича-Горбатського.

Довідавшись про мое становиско та що я прибув у заступстві Отамана Астафєва, дивується, що той — начальник Управи — не прибув особисто, не дивлячись навіть на хворобу, бо це, знаходить От. Дашкович, — можуть приняти за нетактовність чи, навіть, за демонстрацію.

Обяснюю і отаман Максимів потверджує, що хвороба у от. Астафєва таки поважна та що він дійсно був змушений вислати заступника.

От. Дашкевич дає зрозуміти, що хвороба прийшла не до речі й може зашкодити карері От. Астафєва.

На такий прозорний натяк одновідаю, що усунення От. Астафєва з його становиска було б для нього страшною кривдою і незаслуженою образою, а для справи принесло б непоправну шкоду.

От. Дашкевич, який про от. Астафєва не має найменшого поняття не без іронії запитує:

— Що ж він — напевно демократ і соціяліст?

Відповідаю, що він — старий полковник і воєнний інженер, який має шість літ вислуги на генерала, до революції — про-

фесор математики й фортифікації по військових школах. Ця відповідь, видимо, От. Дашкевича з особою От. Астафєва примиряє, бо ж і сам От. Дашкевич був професором тактики в пажівському корпусі, але він цю свою іронію щідкладає на бік, одразу не здає і ставить нове запитання:

“А хиба Шкільна Управа не зможе без нього обійтися?

Відчуваю, що От. Дашкевич, можливо, має “власного кандидата” на місце От. Астафєва. Рішучо відповідаю, що “ні”, що на такому становиску у той відповідальний час мало поставити висококваліфікованого фахівця, а доконче треба, щоб той фахівець бувши добрим педагогом, був би, до всього, ще й добрим українським патріотом, бо ж йому довірено мозок і серце армії — її старшину.

— А хиба він такий патріот?

В кількох реченнях підтверджую, що й випробуваний і — алюзія до От. Дашкевича-Горбацького — не від учорашинього дня, а такий, що за часів московських виховав многі десятки старшин-українців.

Тут падає найприкріше запитання, а разом твердження й сумнів:

“Патріот! І таке сuto-московське прізвище?! А коли вас послухати, то ніби старий “мазепинець”.

Обясняю трагедію Омелька Сергієвича Астафєва з його фатальним прізвищем — як то родове прізвище “Остапура” прадід От. Астафєва “Самоатвержений малоросіянин” перемінив на московське “Астафев”, оповідаю про те, що От. Астафев уже робив старання, перед Ц. Радою, щоб привернути собі родове прізвище й підтверджую, що він дійсно старий “Мазепинець”.

Отаман Дашкевич уважно вислухує і задоволено говорить, що — от у нього, мовляв — теж старе прізвище, добре заслужене в історії України, що він сам у простій лінії потомок козацького гетьмана й фундатора Запорожської Січі, Остапа Дашкевича, що його прізвище в історії України знане раніше ніж прізвища інших гетьманів, — ніколи не зазнало змін та що він щасливий, що знову повстала незалежна Українська Держава, якій він буде вірно служити, як це робили його предки...

Я роблю ту нетактовність, що звертаю увагу на незгідність прізвищ — Гетьмана Остапа Дашковича і Отамана Дашкевича-Горбацького. От. Дашкевич просто обяснює, що в цьому нема якоїсь зміни з мотивів сервлістичних — “Який міг бути сервлізм у нащадків Остапа Дашковича в стосунку до Романових, од яких Дашковичі старші на цілі віki?” — було тільки те, що в родових актах Дашковичів — подає цілу географічну розвідку — це прізвище, означаючи одну й ту

саму особу з його предків, не раз подається, в одмінних транскрипціях —Дашкович і Дашкевич— та що в міжчасі від Гетьмана Дашковича і до наших днів, остаточно усталося в транскрипції Дашкевич. а з мотивів родинних і геральдичних достало доповнення “Горбацький” — щоб одріжнати від інших Дашковичів.

— “Отже Ви тепер знаєте, що я — старий українець... Бодай тільки це варте.. Я жив поза Україною та розучився говорити. Ну, та тепер учусь” — і він показав на **Московсько-український словник Терпила**, що лежав на столі.

Справді От. Дашкевич завзято намагався говорити по українськи, і ці його старання при всьому тому, що він жорстоко калічива мову, у щирості своїй не мали нічого спільногого.

В дальшій розмові От. Дашкевич-Горбацький з військовою простолінійністю звертає увагу, що для своїх літ — я тоді мав без кількох місяців 30 літ — я становчо за молодий, щоб займати високе становище “полковника для інспекції військових шкіл”.

— “Ви, мабуть, соціяліст, запитує він, очевидно, в звязку з тим що своє призначення я дістав за часів Ц. Ради.

Відповідаю, що соціялістом ніколи не був і до жадних політичних партій не належу та, як старшина, вважаю за неможливе до них належати, що ж до моого світогляду, то вважаю себе за українського монархіста. Своє становище в Управі завдячує абсолютному довіррю От. Астаф'єва, який знає мене за українця ще з часів моєго юнацтва, коли то ще перед (великою) війною був моїм професором у військовій школі. Додав також, що відчуваю свою молодість, але От. Астаф'єв знаходить нормальним, щоб “у молодій державі працювали молоді сили”.

— “Що ж там, у Вашій Управі От. Астаф'єв добрав тільки самих “мазепинців”? — Знаєте, він починає мені подобається!

— Відповідаю, що хоч маємо кількох прихильників демократії, але всі ми — українські патріоти, що нема між нами ні одного москаля та що є надія, що в короткому часі всі стануть Мазепинцями.

По цьому розмова переходить до порядку зовнішнього перевізду школи. Отаман Максимів, що все передбачав, привіз зі собою плян школи й разом з От. Дашкевичем вони скоро умовилися що до того порядку.

Коли ми вийшли від От. Дашкевича, то в великий залі обіч почекальні, через яку нам треба було перейти, щоб дістатися до вестибулю, нас оточила ціла юрба газетних кореспондентів, які заатакували нас, щоб ми уділили інтервю.

Дивним дивом — один лише М. Кованський, кореспондент

“Київської Мислі”, українець, якого я знаєв по київському українському клубу з часів передвоєнних, — він один помістив цей гивід майже дослівно, як його од мене записав, та подавши джерело. Решта ж кореспондентів тогочасних українських органів, що виходили в Київі перекрутили його до не пізнання і — не подали джерела.

Опустивши палац, поїхали ми до От. Астафєва скласти звіт про своє ставлення, про одержані накази та про винесені враження.

В порозумінню з От. Максимовим у своєму звіті ми опустили місця, які торкалися особи От. Астафєва, з тим що про них розкажу йому без свідків.

Отаман, Астафєв і Чернявський, на нас чекали... не можна сказати, щоб весело. Вислухавши наш звіт, надто зупинившися на Гетьмановому програмі, Отаман Астафєв повеселішав:

“Програм добрий! Уже тим добрий, що ясний і, як кажете, категоричний. Але бо й дорога до пекла вимощена добрими помислами... та... дискутувати не будемо... Напрямок указанний, і наше діло — працювати. Може це й не авантюра, як запевняють ес-ери...”

—0—

Коли ми залишилися самі, я переказав От. Астафєву, не скриваючи нічого, про натяки От. Дащенка. Отаман Астафєв посмутнів... Встав... кілька разів пройшовся своїм енергійно виразистим кроком по покою... на хвилинку зупинився перед вікном... провів рукою по чолу, немов проганяючи настирливо-прикру думку і знову — то ходючи то зупиняючись — почав говорити:

“Встановлюємо дані з минулого... З них робимо висновки на майбутнє... правдоподібні... Отже, хочемо чи не хочемо, мусимо сконстатувати: не вміємо мислити синтетично. Через це, коли починаємо робити, то впадаємо в скрайності і... робимо дурниці...

“Це тільки в нас могло зродитися Святославове “ляжемо костьми” — філозофія розпачу, коли відмовляє працювати думка. Зрештою, може то й не Святослав сказав, як не важне й те, хто саме сказав упередше. Важне те, що ми його повторюємо й, очевидно, робимо. Навіть сидячи при чаці. Робимо з усією нашою знаменитою “хахлацькою” впергістю... Ляжемо костьми! Коли це сказав Святослав, то це тільки потверджує мою думку — потомок вікінгів, князь Святослав, знав, до кого промовляв, відчував, як думали його вої! Це дуже відважно, близкучо, незрівняно й, коли хто хоче, героїчно...

“Тільки.. чи мудро для кожного випадку? — Нікому з українців не прийшло до голови сказати, що ліпше нехай ворог по

ложить свої кості, а ми перейдемо по них. Уявляєте, який би тоді був ефект при нашій класичній впругості?

“Це один зразок скрайності. Це тільки ми, українці, спромоглися скласти таку очайдушну приказку: “Або слави здобути, або вдома не бути”. І маємо безліч прикладів, що славу велику дійсно здобували, але, якже часто до дому з нею не вертались! Задорого за неї заплатили! І слава та по чужих полях розгублена, була оманою, була як дим, розвіяній вітрами, бо була пустоцвітом, що не приносить плоду. Мудрий зо славою до дому повертає, свою славу на силу та пожиток обертає...”

“В минулому році (1917 — автор) ми занедбали первень національно-державницький — талан від Бога даний в землю закопали, — патос відродження на соціалізм проміняли... А в соціалізмі... Боже миць! Україна і соціалізм! Чи ж можуть бути величини ще неспільніріші?! І от, в соціалізмі хотіли ми переплювати московських більшевиків... За це... мали їх у Київі... І завжди й скрізь, на кожному кроці тільки скрайності та малування москалів... Автори 4-го Універсалу під цим оглядом побили всі рекорди—договорились до таких суперечностей, що більших уявити годі. Хотіли Бога й Мамону, во-гонь з водою, національну державність з інтернаціональними соціалізмами погодити! Та й накрутили! — Такого, що не дав би Бог, внуки наші не розкрутять. У першій частині універсалу проголосили самостійну й незалежну республіку (до речі — це треба було в першому сказати й зробити), а в другій — скасували приватну власність. Вибили з під ніг найголовніший фундамент, якогось прости Господи кастрата, а не державу наші соціал-акумери спрепарували.

А ще інший маємо тяжкий гріх первородний — це наша нетерплячість. Як діти, не зносимо довгих зусиль, а завжди та в усьому вимагаємо моментальних ефектів. І, коли їх не маємо, тоді — знову, як діти — опускаємо руки й нічого не робимо. — Самих себе саботуємо! В практиці — віддаємо ініціативу силам чужим здеблішого, ворожим і відстаемо від життя... А потім скиглимо, що нас покривджено...

Отже, при таких даних — чого маємо сподіватися? — В реакції проти зла, якого накоїв соціалізм, знову занедбаємо чинник національний, і є познаки — поза Гетьманом — що цим разом упадаємо в іншу скрайність — ударимося в механістичний бюрократизм, суботу поставимо вище від людини й параграф — вище від життя.

Замість, може й недосвідчених, але здібних і чесних, молодих старшин та цивільних урядовців — патріотів, боюється появлятися перекладені на поганеньку українську московсько-малоросійські фахівці — футлярні душі! — Соціалісти на-

виворот. У них не витиснеш творчого запалу, який не зносить мертворожденних параграфів. Своїми звичками вони на кожному кроці нагадувати будуть Московщину і... викличуть нові скрайності. А в усіх випадках об'єктом многострадальним для експериментів зправа й зліва буде Україна.

“Так... Програм у Гетьмана добрий! Бо не грішить на скрайності. Отже реальний і можливий до виконання. Але найкращий програм вимагає часу й часу! Іноді — довгого часу і впергої праці. — чи ж вистарчить у нас терпцю, щоб зачекати на ефект? Бо коли захочемо ефектів моментальних, — зруйнуємо усе! — Нехай тоді Гетьман залізний буде, його повалить перший-ліпший ес-ерівський хлопчина... А тоді... прийде москаль...”

При цих словах у От. Астафєра заблисили на очах слози. Але він швидко опанував себе, підійшов до мене, сильно стиснув руку й байдором промовив:

“Ну та хвалити Бога, це все... Наразі теорія. І дай Боже, щоб я помилявся та щоб наша практика була мудра й творча, а слава — щоб не була пустоцівтом. Напрямок маємо, і наше діло — працювати. Дуже Вам вдячний Варфоломію Пимоновичу, що мене сьогодня заступили та привезли мені добре вісти.

Коли при цих останніх словах я на нього подивився й перевітив — чи тільки добрі, — От. Астафєв усміхнувся своїм звичаєм, одним вусом і відповів:

“Це Ви про мою особу? Вірте мені, мій любий, що коли добре всій Україні, то буде добре й кожному з нас! — Де б ми не були та щоб ми не робили. За це я спокійний! І він сердечно мене обняв... На цьому ми розпрощалися, і я пішов до дому.

—0—

Коли я робив виборки зо своїх шпаргалів, щоб укладти з них поданий уривок спогадів, пригадався мені незабутній мій учитель, Олелько Остапура-Степовий (Астафєв) — пригадав його повну посвяти працю, його мудре розуміння людей, явищ та речей. його святі побоювання за майбутнє України, от, хоч би так, як це було в його розважаннях після моєго звіту 30 квітня 1918 р. Коли все те пригадав, то пригадався мені Гетьман Мазепа в його знаменитому памфлеті: “Всі покою щиро прагнуть”, де в інших тільки словах він висловив ту саму думку, що через 200 літ по ньому з такою пророчою візією повтояв Отаман Астафев.

Сталося воістину, як говорив Гетьман Мазепа:

“През незгоду всі пропали,

Самі себе звоювали... і наслідком того, як передбачував Отаман Астафєв: — Прийшов москаль!

ЧИТАЙТЕ І ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

“УКРАЇНСЬКИЙ РОБІТНИК”, одинокий український небольшевицький робітничий часопис у Канаді. річна передплата \$1.50.

Адреса: 510 King St. West, Toronto, Ont. Canada.

* * *

“НАШ СТЯГ” Орган Союзу Гетьманців Державників в Америці. Річна передплата \$2,00.

Адреса: 2406 W. Chicago Ave. Chicago Ill. U. S. A.

* * *

“УКРАЇНСЬКІ ВІСТИ”, одинокий український часопис у Зах. Канаді, що стоїть на засадах Гетьманської ідеології. Річна передплата \$2,00.

Адреса: 10012—109 Str. Edmonton, Alta, Canada.

* * *

Офіційні Органи Фронту Національної Єдності, що стоять на засадах творчого націоналізму: “Українські Вісти”, щоденник, річна передплата \$12,00 дол. “Батьківщина”. тижневик, річна передплата \$2,00 дол.

Адреса: Lwow, ul. Czarnieckiego, No: 8 Poland.

—0—